

Indledning

Kulturhistorie som studiet af folk og kultur

Af Lykke L. Pedersen

Folk og Kultur udgiver som regel ikke tematiske årbøger, idet redaktionen gerne vil have frihed til at udgive artikler af meget forskellig art, der tilsammen viser bredden i den danske kulturhistoriske forskning. Denne årbog af Folk og Kultur udgør dog til dels en undtagelse, idet ét tema er gennemgående, nemlig et faghistorisk tilbageblik på den kulturhistoriske forskning i Danmark. Som det vil være årbogens læsere bekendt, er det over 30 år siden årbogen, udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder blev søsat i 1972. Formålet var dengang som nu bredt at formidle kulturhistorie gennem hvad nyuddannede og garvede etnologer, folklorister og tilgrænsende fags folk producerer af nye forskningsresultater eller nye synspunkter på gamle stofområder. Redaktionen har hele tiden været sammensat af repræsentanter fra en række store forsknings- og formidlingsinstitutioner, der på forskellig vis har beskæftiget sig med folk og kultur: Dansk Folkemindesamling, Dansk Folkemuseum, Institut for europæisk Folkelivsforskning og Institut for Folkemindevidenskab ved Københavns Universitet. Institutionerne har siden det første nummer gennemlevet flere større omstrukturingsprocesser, omflytninger og endda nedlæggelse. Dansk Folkemindesamling er flyttet til moderne bygninger ved havnefronten som nabo til Det kongelige Bibliotek, Dansk Folkemuseum har flere gange skiftet navn (senest til Danmarks Nyere Tid, Nationalmuseet) og efter godt 40 år i Brede er enheden nu tilbage på »Bondeloftet« på Nationalmuseet ved Frederiksholms Kanal. Europæisk Folkelivsforskning (nu Europæisk og Almen Etnologi) er ligeledes flyttet fra Brede til indre by (Vandkunsten) sammen med arkæologerne i 1994 og står nu over for at tage turen til de gamle bygninger på Københavns Universitet Amager. Folkemindeforskningen (folkloristik) er som universitetsfag desværre nedlagt og de sidste folklorister er ved at gøre sig færdige med studierne. Intet er altså helt, som det var.

I denne periode af forandringer er de historiske forbindelser mellem de fire institutioner væsentlige at holde fast i, bl.a. for at profilere den fremtidige faglige kurs. Jubilæer og markeringer har gennem året 2004

givet anledninger til såvel at se tilbage som at skue frem. Trods ændrede vilkår kunne Dansk Folkemindesamling den 1. april 2004 fejre sit 100 års jubilæum, og i 2004 markeredes også 50-året for oprettelsen af det første lektorat i kulturhistorie på Københavns Universitet i 1954 (fra 1959 Materiel Folkekultur og i 1971 Europæisk Folkelivsforskning/Europæisk Etnologi). Der blev i den anledning afholdt en konference »*Kulturhistorie i kulturforskningen*«, der havde til hensigt at belyse udfordringer for en kulturhistorisk forskning på Københavns Universitet: Hvorledes kan et kulturhistorisk perspektiv berige kulturanalyser af fortidige og aktuelle, kulturelle fænomener? Og hvordan kan denne opgave løftes i fremtiden?

Den brede kulturhistorie i Danmark har en lang tradition, men er en ung videnskab ved universiteterne. I Danmark blev der praktiseret kulturhistorisk forskning og fostret mange kulturhistorikere, længe før der blev oprettet et universitetsfag. I slutningen af 1800-tallet søgte Troels-Lund med sine brede kulturbilleder ligesom folkelivsskildreren, filologen og medstifteren af Dansk Folkemindesamling H. F. Feilberg ikke blot at forstå kimen til den folkelige tro og tankegang, men også at forstå og tolke selve udviklingen, inspireret som man var af Darwins evolutionslære. Indsamlere af folkeminder som Svend Grundtvig, der var filolog og docent, og senere Evald Tang Kristensen lagde i denne periode grunden til Dansk Folkemindesamlings store samlinger. Navne som R. Mejborg, C. Axel Jensen, Hugo Matthiesen, J.S. Møller og H.P. Hansen knytter an til kredsen af skribenter, der også inddrog såvel lokalhistorie som genstandsforskning. Ikke mindst på de kulturhistoriske museer bidrog museumsfolk til indsamling af og dokumentation af den materielle kulturarv. Dansk Folkemuseum blev oprettet i 1885 og gennem årene blev der drevet etnologisk forskning på Nationalmuseet: I første halvdel af 1900-tallet Bondegårdsundersøgelserne i 1920'erne, undersøgelser af dragt- og byggeskik, Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser med store indsamlinger i 1940'erne og 50'erne, landsbyudgravninger, herregårds- og arbejderindsamlinger osv. Den svenske inspiration var gennemgående i den senere periode. Her fandt man et veldefineret begrebsapparat og en historisk-geografisk metode, der ud fra kulturelementers alder og herkomst kunne forklare spredningsveje og kulturkontakter.

Som sagt blev den første lærestol for kulturhistorie (fra 1959 Materiel Folkekultur) oprettet i 1954 ud fra et ønske om at uddanne professionelle fagfolk og ledere, først og fremmest til de kulturhistoriske museer. Fagets første lektor og senere professor blev Axel Steensberg, som fik stor betydning for fagets opbygning som universitetsfag.

Steensberg vægtede betydningen af den deskriptive materielle kulturhistorie, baseret på et indgående kendskab til såvel arkæologiske levn som arkivalier og tekniske eksperimenter. Ud fra en tankegang om, at vi i dag »kun kan finde tønden, ikke Diogenes«, blev de praktiske aspekter ved kulturhistoriens metode centrale. De studerende blev indført i undervisning om saggrupper fx studiet af redskaber, brugsgenstande som møbler og husgeråd, spor i marken i form af boliger, grave, veje, byanlæg, agre, dyrkningsmetoder, økonomi m.v. Kulturen var den del af omgivelserne, som mennesket havde frembragt. Den metodiske typologi stod dog ikke alene. Steensberg insisterede også på det store udblik og den abstrakte syntese. Hertil krævedes en indføring i den sammenlignende kulturhistorie, hvor de videnskabelige hovedproblemer skulle studeres og historiske lovmæssigheder fastlægges. Det store skel stod i Steensbergs optik mellem de uciviliserede, ikke-litterære kulturer på den ene side over for de civiliserede, litterære kulturer på den anden side, hvor den sidste gruppe rummede den hjemlige folkekultur. Studiet af folkelivet blev således studiet af kulturforskelle i Europa. Kultur kunne ikke studeres uden et historisk perspektiv, hvor både de konserverende træk og den dynamiske forandring indgik.

Dette nummer

I artiklen »*Tilværelsens lovmæssighed*« har lektor Lene Otto, Europæisk Etnologi, Københavns Universitet genlæst de tidlige artikler af Axel Steensberg med programmatisk indhold og genopdager herved de teoretiske sider af Axel Steensbergs forfatterskab, som er gået i glemmebogen. Axel Steensbergs rolle nuanceres derved i kontinuitetsens navn. Da faget i 1971 skiftede navn til Europæisk Folkelivsforskning/Etnologi var det netop den meget praktisk indrettede del af faget, man distancerede sig fra. Med badevandet røg imidlertid ikke kun de materielle detailstudier og genstandskundskaben, men også overvejelserne over kulturbegrebet og kulturhistorien, som lå i den globale indretning, der blev indsnævret til et europæisk/ nordisk perspektiv. I dag er tiden inde til at vedgå sig denne arv i skæringspunktet mellem historie og antropologi. Kulturhistorie og materielle kulturstudier har fået en ny betydning og er blevet sat på dagsordenen igen, ikke mindst takket været internationale strømningers indflydelse. Kultur kan ikke studeres uden et historisk perspektiv, hvor både konserverende træk såvel som dynamisk forandring indgår i syntesen. Denne arv kan ses som en ambition om at integrere et kulturelt perspektiv og en interesse for det historiske perspektiv (etablering, vedligeholdelse og forandring af kulturelle mønstre) – de lange linjer.

I Danmark blev folkelivsforskningen (etnologien) og folkemindesforskningen (folkloristikken) delt i to forskellige universitetsfag modsat fx Sverige, hvor de to fag ikke er adskilte. Med base i den »praktiske« folkemindesforskning – folkemusikken – tager mag.art. Lene Halsskov i »*Kædedans i Danmark*« fat i kædedansens udbredelse i tid og sted i Danmark. Med udgangspunkt i forskellige kildetyper dokumenterer forfatteren skikkens tidligste oprindelse og tager de ældre kilder op til nye overvejelser.

I artiklen »*En eventyrfortæller og en afholdsmand*« om hedesognet Ørre stiller stud.mag. Christian Ringskou skarpt på to udvalgte skæbner. I en tæt beskrivelse ud fra mangeartede kilder kommer vi ikke alene nærmere på konkrete enkeltpersoner, men også to forskellige kulturelle typer, der illustrerer de omfattende forandringer, landet gennemgik efter 1849. Kontrasten mellem den mere driftige Iver Kristensen Holmgaard og den mindre driftige Jesper Pedersen Talund bliver således til en lille Danmarks-kronike, hvor læseren selv kan inddrage nutiden som kontrast.

Museumsinspektør ved Nationalmuseet Birgit Vorre inddrager i sin artikel om husholdningsregnskaber i tiden 1860-1970 ikke alene en prunkløs kildetypes mangfoldige sanselige verden af råvarer, måltider og samvær, men lader også kvinder som aktører træde frem. Med regnskabsbøgerne og husholdsøkonomien som prisme befolkes de skiftende perioder med levende mennesker i en slags kulturbilleder. Arven fra Troels-Lund anes i interessen for dagligdagen som indfaldsvinkel til kulturelle forandringer over tid.

Karsten Bierings artikel om kaffebarer i København indrammer et fænomen, der havde sine forudsætninger i arbejderlivsformen i mellemkrigstiden og frem. De klassiske kaffebarer med deres specifikke sortiment, hurtige ekspeditionstid og rimelige priser har været hastigt på retur de sidste 30 år. Dokumentation af de nu næsten forsvundne frokoststeder indhentes gennem interview med tidligere indehavere og kunder, der giver en fornøjelig skildring af livet mellem bordene med de hurtige replikker og kærlige måltider, næsten som vor mor lavede dem. Forandringer i fast food-branchen næsten råber på folkemindesforskeren som bestyrer af familiealbummet med gode minder, men artiklen peger også på de nye former, der kommer til.

Med blik fra middelalder til nutid, skift fra tæt empirisk beskrivelse til faghistoriske diskussioner og nedslag på kryds og tværs i det brede kulturhistoriske felt udgør artiklerne en vifte af indtryk fra den danske kulturhistoriske forskning. Redaktionen håber, at læsningen vil give

oplevelse og indsigt såvel som lyst til nye kulturhistoriske studier af folk og kultur.

Afslutningsvis skal det nævnes, at også redaktionens interne kontinuitet ændres fra og med dette nummer. Siden begyndelsen i 1972 har George Nellemann været med i udgivelsesarbejdet, men trækker sig nu tilbage som mangeårig redaktør og redaktionssekretær. Nellemann har gennem årene sat sit stærke præg på såvel årbogens form som indhold. Han vil blive savnet i redaktionsarbejdet, men også husket som den, der ihærdigt har udbygget tidsskriftets folkelige forankring i forlængelse af den oprindelige målsætning. Årbogen vil løfte denne arv og stadig søge at videreudvikle formidlingen af den kulturhistoriske forskning til inspiration for såvel gamle som nye læsere.

Tilværelsens lovmæssighed

Axel Steensbergs syn på materiel folkekultur mellem kulturhistorie og europæisk etnologi

Af Lene Otto

Den 27. oktober 2004 fejrede faget *europæisk etnologi* 50 års jubilæum for oprettelsen af det første lektorat i kulturhistorie på Københavns Universitet. Spørgsmålet om, hvorfor der midt i 1900-tallet skulle åbnes mulighed for at studere kulturhistorie på universitetet, er emnet for denne artikel. Det er især synet på kulturhistorie, som det blev formuleret af fagets første professor Axel Steensberg (1906-1999), som diskuteres i det følgende.

Kulturhistorie har ikke nogen lang historie som selvstændigt universitetsfag i Danmark. Det lektorat i kulturhistorie, som blev oprettet i 1954 ændredes til materiel folkekultur allerede i 1959, og i 1971 til europæisk etnologi. Foruden museerne blev det altså universitetsfaget etnologi, der kom til at forvalte den kulturhistoriske arv i Danmark (1). Forud gik et omfattende lobbyarbejde. Både Dansk Kulturhistorisk Museumsforening og Dansk Historisk Fællesforening diskuterede intenst museernes ledelsesproblem fra midten af 1940'erne. Det fremgår af referaterne fra disse foreningers årsmøder, som er trykt i tidsskriftet *Fortid og Nutid*, at behovet for faglige ledere på de kulturhistoriske museer i provinsen i årevis var et tilbagevendende punkt på dagsordenen. Der blev skrevet resolutioner og rettet henvendelser til både universitet og rigsdagsmedlemmer. Foreningerne ønskede en finanslovsbevilling til oprettelse af »lærestole, dels i historisk arkæologi og kulturhistorie, dels i nordisk og sammenlignende etnologi (folkekultur)« (2). Den frivillige arbejdskraft drevet af kærlighed til lokalhistorien var ikke længere nok, der skulle uddannes fagligt kvalificerede museumsinspektører til landets kulturhistoriske museer. Centrale figurer var Nationalmuseets direktør Poul Nørlund, professor Albert Thomsen og professor Axel E. Christensen, begge fra Københavns Universitet. Desuden var Axel Steensberg en nøgleperson i den politiske kamp om kulturhistorien som universitetsfag.

Det er ikke det politiske spil, der skal analyseres her, men den faglige debat, som det nye fag kulturhistorie på Københavns Universitet